

Βάρκιζα, μνήμη λήθη και μέλλον

Του ΚΩΣΤΗ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Στις 12 Φεβρουαρίου του 1945 υπογράφηκε, στην ομώνυμη παραθαλάσσια τοποθεσία της Αττικής, η λεγόμενη συμφωνία της Βάρκιζας. Στον μισό αιώνα που πέρασε από τότε το ιστορικό πλαίσιο και τα πολιτικά γεγονότα καταγράφηκαν, το παρασκήνιο φωτίστηκε άπλετα και τα πρόσωπα που έπαιξαν ρόλο διέγραψαν την τροχιά τους. Η εποχή της Βάρκιζας ωστόσο δεν μπορεί να περάσει στην ιστορία γιατί βρίσκεται ακόμα σε πολιτική εκκρεμότητα. Οι πολιτικοί προσπαθούν να προσεγγίσουν το ζήτημα με την ηρεμία του ιστορικού αλλά μπροστά του ακόμα και οι ιστορικοί μετατρέπονται σε ιδιοτελείς πολιτικούς. Με την σύγχυση πολιτικής και ιστορίας, διαστρέφεται και η πολιτική και η ιστορική σημασία της Βάρκιζας. Η πολιτική ασκείται έτσι που, αντί να υπηρετεί τις πραγματικές κοινωνικές αντιθέσεις, εξυπηρετεί την κομματική ιδιοτέλεια με τις κατάρες για τις εκατέρωθεν σφαγές και αντί να διασφαλίζει την κοινωνική ενότητα, εξασφαλίζει το έδαφος για κομματική συναλλαγή με κοινά, υποκριτικά συνήθως, μοιρολόγια για τα θύματα που είχε ο τόπος πριν και μετά από την Βάρκιζα.

Γενικότερα οι "αδιάλλακτοι" και οι "διαλλακτικοί", αλλάζουν κατά τις περιστάσεις θέσεις και παίζουν με την κοινωνία απευθυνόμενοι τότε στην μνήμη και τότε στην λήθη παρακάμπτοντας τα ιστορικά ερωτήματα και αναθέτοντας σε δυο πρόσωπα την ιστορική ευθύνη για την Βάρκιζα και για μισό αιώνα ιστορίας. Η πράξη της Βάρκιζας όμως έχει την δική της υπόσταση που δεν κατασκευάστηκε στην Γιάλτα με την χοντρή μολυβιά του Στάλιν πάνω στο χαρτάκι που του έδωσε ο Τσόρτσιλ! Έχει το τραγικό περιεχόμενο μιας εσωτερικής κοινωνικής αντίφασης που εκφράστηκε με μια τριπλή υποταγή: του νικητή στον ηττημένο, του ισχυρού στον ανίσχυρο, του νέου στο παλιό. Σαν τραγική πράξη δεν ευτελίζεται από την ευτέλεια των ανθρώπων και των περιστάσεων που την υλοποίησαν. Η διαχρονικότητά της δεν περιορίζεται από τους περιορισμένους ορίζοντες της κοινωνικής συνείδησης. Αντίθετα στην πορεία προς την κάθαρση μεγεθύνει και τους ανθρώπους και τις περιστάσεις και επεκτείνει τους ορίζοντες της συνείδησης.

Η εξέγερση του Δεκέμβρη και η υποταγή της Βάρκιζας είναι το παράδειγμα όπου η ιστορία παίζει με την πολιτική σαν την γάτα με το ποντίκι. Τα Δεκεμβριανά, είτε σαν "εγκληματική ανταρσία" είτε σαν "επαναστατική εξέγερση" είναι η πιο σημαντική πολιτική σύγκρουση του μεταπολεμικού κόσμου, ανάμεσα στην "αριστερά" και στην "δεξιά". Η ανίσχυρη ελληνική αριστερά ισχυροποιείται στην κατοχή και οδηγεί τον λαό στην απελευθέρωση για να ξαναγίνει ανίσχυρη και να τον οδηγήσει σε μια νέα κατοχή. Αυτή η παράδοξη πολιτική στροφή, που επαναλήφθηκε με διάφορους τρόπους σ' όλο τον κόσμο δεν έχει πολιτική εξήγηση εκτός αν ανατίθεται στα γεγονότα να εξηγούν τον εαυτό τους, όπως κάνει ο πραγματισμός. Μόνο η ιστορία μπορεί να εξηγήσει την πολιτική. Αντίθετα η προσπάθεια της πολιτικής να εξηγήσει την ιστορία είναι μέρος της τραγωδίας. Η πολιτική πράξη των ανθρώπων είναι η ιστορία, η βούληση όμως που οδηγεί στην πολιτική πράξη διαμορφώνεται από την ιστορία. Αυτός ο "φαύλος" κύκλος είναι η πηγή του κοινωνικού δράματος.

Τα Δεκεμβριανά είναι η σύγκρουση ανάμεσα σε δύο πολιτικές παρατάξεις αλλά ουσιαστικά είναι η σύγκρουση ανάμεσα σε δυο ιστορικές προοπτικές. Το ιστορικό όνειρο για μια άλλη κοινωνία δόνησε όλους τους έλληνες θετικά και αρνητικά. Δεν είναι το εύκολο όνειρο για μια "καλύτερη" ζωή. Είναι το όνειρο για μια "άλλη" ζωή, για "άλλες" κοινωνικές σχέσεις και ταυτόχρονα ο εφιάλτης της απόρριψης μιας οικείας ταυτότητας ενόψει της απόκτησης μιας "άλλης", άγνωστης και αμφίβολης. Καθόλου παράδοξα το μεγάλο ιστορικό όνειρο για την κατάργηση της εξουσίας, η "ουτοπία" που ονομάστηκε κομμουνισμός, μεταφράστηκε σε μικρούς "πολιτειακούς" οραματισμούς για αναδιανομή της εξουσίας από μια δίκαια ξένη διαιτησία.

Η εσωτερική σύγκρουση για μια "άλλη" κοινωνία δεν θα μπορούσε να είναι χωρίς πόνο και χωρίς αίμα. Αλλά το αίμα που χύθηκε πριν και μετά απ' την Βάρκιζα, για να επηρεαστεί η ξένη διατιησία, ήταν πιο πολύ από το απαραίτητο. Η αριστερά κατασπατάλησε σε βεβιασμένες επιθέσεις χωρίς σχέδιο, χωρίς στόχο και κυρίως χωρίς μίσος για το εξουσιαστικό σύστημα, το διαθέσιμο ζωντανό κοινωνικό δυναμικό και η δεξιά επιδόθηκε στην φυσική ή ψυχική εξόντωση κάθε στοιχείου που θα μπορούσε να γεννήσει την αμφισβήτηση. Μέσα στους δυό μήνες των Δεκεμβριανών και της Βάρκιζας σφυρηλατήθηκε αμφίπλευρα το στερεότυπο: "εξέγερση με στόχο μια ηρωική ήττα", που ενδημεί στην ελληνική κοινωνία.

Η σύγκρουση, που δεν περιορίστηκε στα Δεκεμβριανά, έληξε με μια συμφωνία υποταγής που δεν περιορίστηκε στην Βάρκιζα. Το κείμενο της συμφωνίας της Βάρκιζας προβάλλει ανάγλυφα την αλαζονική μικρότητα της πολιτικής που προσπαθεί να αντιποιήσει την ιστορία. Στους δρόμους της Αθήνας παιζόταν το ιστορικό δράμα της εσωτερικής σύγκρουσης των δύο προσώπων της ελληνικής κοινωνίας μπροστά στο μέλλον και στην Βάρκιζα γραφόταν βιαστικά η φάρσα της κάθαρσης με την μορφή ενός κακογραμμένου, υποκριτικού ιδιωτικού συμφωνητικού. Καθόλου περίεργο ότι μόλις το 1949, μετά την μάχη του Γράμμου, κατάφεραν οι ηγεσίες των δύο πλευρών να "τιμήσουν" την υπογραφή τους και ότι χρειάστηκαν 20 χρόνια "καθοδηγητικής δουλειάς" από την μια ηγεσία και "σωφρονιστικής δουλειάς" από την άλλη, για να αρχίσει, μόλις μετά το 1964, η ζηλευτή συμφιλίωση που έχουμε σήμερα.

Η σημερινή κοινωνία μας είναι αυτή που προβλέπει η συμφωνία της Βάρκιζας. Δεν είναι όμως η "άλλη" κοινωνία για την οποία συγκρούστηκαν οι δύο κοινωνικές προοπτικές της μεταπολεμικής Ελλάδας. Μέσα στον σημερινό κόσμο, μετά από την κατάρρευση του λεγόμενου σοσιαλιστικού στρατοπέδου και την επιταχυνόμενη συνένωση των κοινωνιών, το ερώτημα για "άλλες" κοινωνικές σχέσεις και "άλλη" ταυτότητα επιστρέφει στον τόπο μας και σ' όλο τον κόσμο. Οι εντατικές προσπάθειες των τελευταίων χρόνων για "αναηλάφηση" της ιστορίας υπογραμμίζει την δυσκολία της πολιτικής να επιβιώσει στο έδαφος μιας ανιστόρητης πολιτικής σύμβασης σαν αυτή της Βάρκιζας.

Η ιστορία συνεχίζει να παίζει με την πολιτική σαν την γάτα με το ποντίκι. Η ιστορική διαδοχή των κοινωνικών μορφών δεν μπορεί να σταματήσει. Θα υπηρετηθεί και σήμερα με μια εσωτερική κοινωνική σύγκρουση. Το μέλλον είναι πράγματι αόρατο. Η "τέχνη του εφικτού" με την οποία παριστάνουν τους σπουδαίους οι πολιτικοί μας δεν τέχνη κατασκευής του μέλλοντος ή ανακάλυψης δρόμων προς αυτό. Είναι ένα αναγκαίο ή αναγκαστικό παιχνίδι μνήμης και λήθης. Το παιχνίδι αυτό όπως παίζεται σήμερα, ανάμεσα σε "αδιάλλακτους" και "διαλλακτικούς", είναι πιο επικίνδυνο απ' το αντίστοιχο παιχνίδι μνήμης και λήθης που παίζτηκε στα πλαίσια του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ. Η τόπος της μνήμης και αυτός της λήθης θα διαμορφωθούν στην διάρκεια της κοινωνικής πορείας και όχι μέσα από τους χειρισμούς της πολιτικής. Η ισορροπία της μνήμης και της λήθης θα αλλάξει αλλά όσα χρόνια κι αν περάσουν το ποντίκι θα παραμείνει ποντίκι και η γάτα θα παραμείνει γάτα.